

PAPER DETAILS

TITLE: Beçin 1999 Kazisi

AUTHORS: Rahmi Hüseyin ÜNAL

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152314>

BEÇİN 1999 KAZISI¹

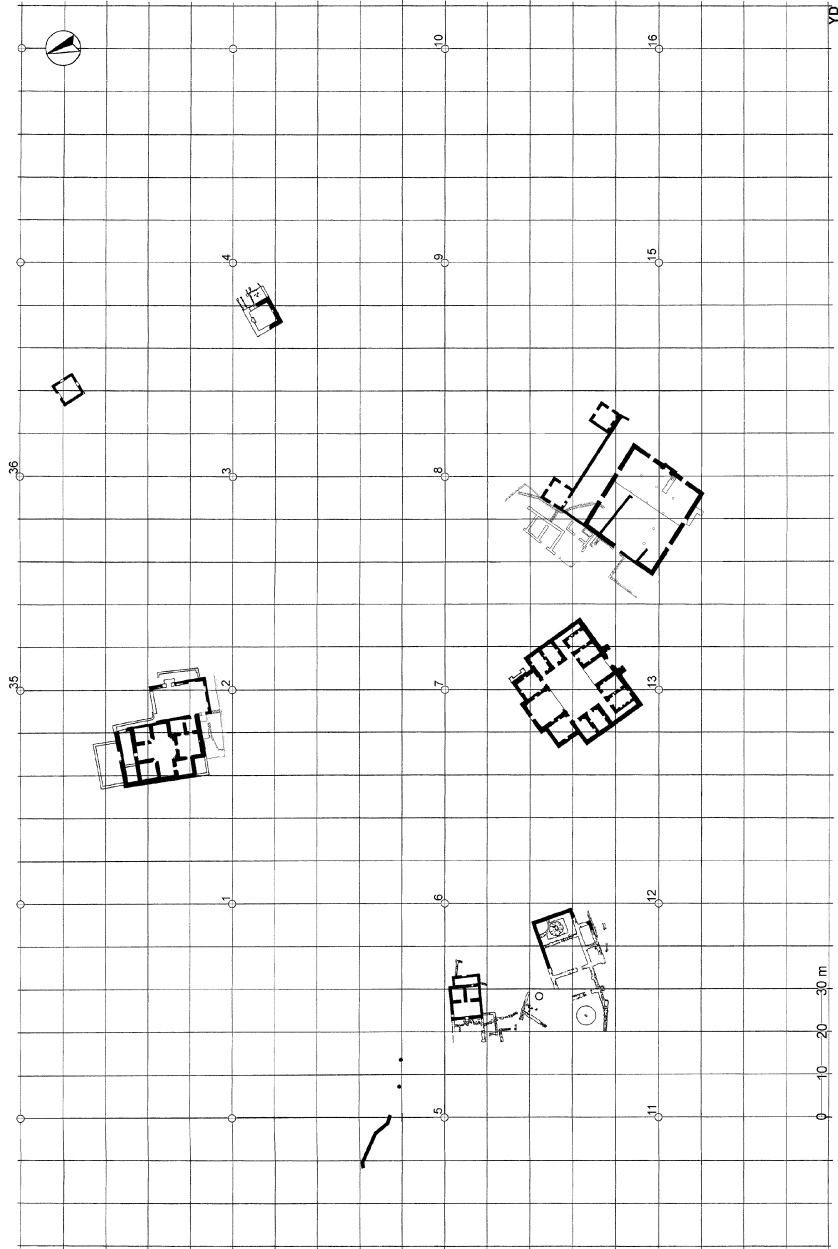
Rahmi Hüseyin ÜNAL*

Ahmed Gazi Medresesi, Beçin'in, sağlam denebilecek bir durumda günümüze ulaşabilmiş nadir yapılarından biridir. Bu ayrıcalığı, içinde barındırdığı Ahmed Gazi'nin türbesine borçludur. Bir adak yeri olarak kabul edilen bu türbe, yöre halkı tarafından kutsanmakta ve ziyaret edilmektedir. Medrese'nin karşısında yer alan Orhan Camii ve iki yanındaki yapılar, makilerin istilasına uğramıştı ve oldukça kötü bir durumdaydı. Kentin vitrini sayılabilecek bu bölgedeki yapıların mahiyetini aydınlatmak ve çevreye bir çeki düzen vermek amacıyla 1999 yılı çalışmalarını, Orhan Camii içinde ve çevresinde yoğunlaştırdık.

Orhan Camii, Prof. Dr. Sayın M. O. Arık'ın ekibi tarafından, 1970'li yılların başlarında kazılmıştı. 5 x 5 metrelik açmaların kenarlarındaki araba yolları halâ farkedilebiliyordu. Ancak, kazıldığı tarihten bu yana geçen zaman zarfında, yapının zemininde, kalınca bir toprak tabakası birikmişti. Taçkapının bulunduğu kesim hariç, harim duvarları büyük ölçüde tahrip olmuştu. Dışta, caminin kuzey cephesi önünde,

*. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

¹ 1999 yılı kazı çalışmalarının yürütülmesinde değerli yardımlarını gördüğüm *Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü* yetkililerine; *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü* yetkililerine; Milas Kaymakamı Sayın *Ayhan Boyacı*'ya; Türkiye Kömür İşletmeleri Milas Bölge Müdürü Sayın *Mustafa Ongun*'a; başta Müze Müdürü Sayın *Erol Özen* olmak üzere Milas Müzesi elemanlarına; Milas Mal Müdürü Sayın *Murat Toy*'a; Milas Özel İdare Müdürü Sayın *Özgen Göncü*'ye; Beçin Belediye Başkanı Sayın *Önder Tireli* ve Belediye çalışanlarına; Milas Tapu Kadastro Müdürü Sayın *Niyazi Pınar*'a; Eczacıbaşı Seramik Sanayii Genel Müdürü Sayın *Yüceer Göver*'e; Eczacıbaşı Seramik Sanayii Milas Bölge Müdürü Sayın *Ali Türkistanlı*'ya; Ege Üniversitesi Rektörü ve Ege Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Başkanı Sayın *Prof. Dr. Refet Saygılı*'ya; Ege Üniversitesi Rektör Yardımcısı Sayın *Prof. Dr. Gönül Öney*'e; Sayın Yüksek Mimar *Semiha Güneş*'e; Sayın Yüksek Mimar *Teoman Toker*'e; Kazı Komiserimiz Sayın *Ünal Çınar*'a ve burada isimlerini tek tek sayamadığım dostlarım ve çalışma arkadaşlarıma candan teşekkürlerimi sunuyorum. Bir bölüm çalışması olarak yürütülen bu kazıya katılan, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü elemanları, güçlükleri aşmamda bana yardımcı oldular. *Yard. Doç. Dr. Yekta Demiralp*, *Yard. Doç. Dr. Şakir Çakmak*, *Öğr. Gör. Aydoğan Demir*, *Araş. Gör. Ertan Daş*, *Araş. Gör. Sedat Bayrakal*, *Araş. Gör. Sevinç Gök*'ün çaba ve katkılarını minnetle anıyorum.

Şek. 1- Beçin Ahmed Gazi Medresesi ve çevresindeki yapıların vaziyet planı (Rölöve ve çizim: Y.Demiralp).

başka yapılara ait temel izleri seçilebiliyordu. Harimin doğusundaki dikdörtgen alan makilerle kaplıydı ve işlevi hakkında bir tahminde bulunulamıyordu. Harimin batı duvarına bitişik yapı içindeki moloz ve toprak tabakası, Sayın Arık'ın ekibi tarafından kısmen temizlenmişti. Ancak yapı hakkında bir fikir edinmek mümkün değildi. Harimin 5 m. kadar güneyinde, harim güney duvarına paralel olmayan, doğu-batı yönlü bir duvarın izi seçilebilmekteydi.

Orhan Camii'nin Kuzey Cephesine Bitişik Alanın Kazısı: Kazı çalışmalarına, harim dışında, yapının kuzey ve doğu cephelerine bitişik alanlarda başlandı. Caminin doğusundaki dikdörtgen alanı doğudan sınırlayan duvarın kuzey ucuna bitişik olan kare planlı türbenin¹ kuzeyinde, bir su künküne rastlandı (Şek.1, 2). Türbenin kuzey duvarına bitişik bu su kanalı, pişmiş toprak künklerden oluşmaktaydı. Kuzeye doğru bükülerek doğu yönünde devam ettiği görülen kanal, Türbe'nin 5m. kadar doğusundaki duvar kalıntısına kadar izlendi. Künkler, batı yönünden de izlenmeye çalışıldı. Su kanalının, Türbe ile Orhan Camii arasındaki duvarın altından geçerek, kuzey-güney doğrultusunda uzandığı saptandı. Cami harimi içinde sürdürülen kazı ve temizlik çalışmaları sırasında su kanalının, harim doğu duvarı altından geçerek harime girdiği ve sonra da batıya yöneldiği farkedildi. Ancak, harim zeminindeki döşeme bloklarını ve zeminin sıvanmış kesimini tahrip etmemek için kanalın izlenmesinden vazgeçildi².

¹ Kare planlı bu yapı, bir türbeye çok benzediği ve içinde bir mezar bulunduğu için **II No.lu Türbe** adıyla anılmaktadır. Ancak, yapının girişinin, Orhan Camii gibi kuzeyindeki ana caddeye değil de güneye açılması, bu konuda tereddüt uyandırmaktadır. Yapının doğusuna bitişik bir başka yapı yoktur. Doğru duvarına yaklaşık 5 m. kadar uzaklıktaki Sofuhane'nin batı duvarının kalıntısı, burada bir sokağın varlığını düşündürmektedir (Bk. Şek.2). Kare planlı bu yapı bir türbe olarak planlanmış olsaydı, girişinin Orhan Camii avlusuna, kuzeydeki caddeye veya yapının doğusundaki bu sokağa açılması beklenirdi. Yapının 15 m. kadar güneyinde, yaklaşık olarak bu yapı ile aynı boyutlarda bir türbe (**III No.lu Türbe**) yer almaktadır. Bu türbenin kuzey cephesi sağırdır. Bu da, iki yapı arasındaki boş alanın, II No.lu Türbe adıyla anılan yapının avlusu olabileceğini düşündürmektedir. Türbenin bir avluya ihtiyacı olmadığına göre, bu yapının, içinde yaşanan bir yapı (bir zaviye ?) olabileceği akla gelmekte ise de, böyle bir olasılığı destekleyecek başka bir kanıt bulunmamaktadır. Kaldı ki, 1998 yılı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan ve bu yapı ile yaklaşık aynı boyutlara sahip olan **Zaviye**'de gördüğümüz ocak, burada yoktur (Bk.R.H.Ünal, "Beçin 1998 Kazısı" *Sanat Tarihi Dergisi*, XI(2001), s.192-201).

² 1996 yılı kazı çalışmaları sırasında, **Kubbeli Çeşme**'nin hemen arkasındaki kaynaktan, pişmiş toprak künklerle su alındığını saptamış ve bu suyun *Kızıl Han'a* götürülmüş olabileceği yönünde bir tahminde bulunmuştuk (Bk. R. H. Ünal, "Beçin 1996 Kazısı", *Sanat Tarihi Dergisi*, X (2000), s.128.). II No.lu Türbe önünde rastladığımız künklerin, Kubbeli Çeşme'ye doğru yönelmeleri, Kızıl Han'a su getirdiğini tahmin ettiğimiz kanalla bağlantılı olabileceğini akla getiriyordu. Ancak su kanalının, harime girer girmez batıya yönelmesi, tahminimizde yanlış olabileceğimizi düşündürdü. Orhan Camii'nin batısında bugün bilinen iki kaynaktan ilki, Ahmed Gazi Medresesi'nin 50m. Kadar batısındadır ve çevresinde herhangi bir depo veya künk izi yoktur. Kaldı ki bu kaynağın kötü, suyun Orhan Camii yönünde akıtılmasına elverişli

Orhan Camii kuzey cephesinin doğusunda, II No.lu Türbe'nin önüne kadar uzanan alanda, bazı temel ve duvar kalıntıları mevcuttu (Res.1). Prof. Dr. Sayın M. Oluş Arık'ın bu kesimde bazı çalışmalar yaptığı, ancak alanın tamamının temizlenmediği anlaşılıyordu. Caminin kuzeydoğu köşesine 3-4 m. uzaklıktaki zeytin ağacının çevresinde yer alan temel ve duvar kalıntıları, büyük ölçüde tahrip olmuş durumdaydı. Moloz taşlarla inşa edilmiş duvarların tamamına yakını, çamur harçla örülmüştü. Zeytin ağacının batısında ve kuzeyinde, bir temele işaret edebilecek bazı izler görüldü ise de, izlenebilir bir temel kalıntısı saptanamadı (Bk. Şek.2). Ağacın güneyinde, etrafı örülmüş bir mezar mevcuttu. Doğu-batı yönlü ihata duvarının temeli altında da bir iskelete rastlandı. Orhan Camii'nin kuzeybatısında, son cemaat yerine ait olduğunu düşündüğümüz 30-40 cm. yüksekliğindeki sekinin üzerinde de bir mezara rastlanması, caminin kuzeyindeki alanın, son dönemlerde mezarlık olarak kullanıldığını düşündürdü¹.

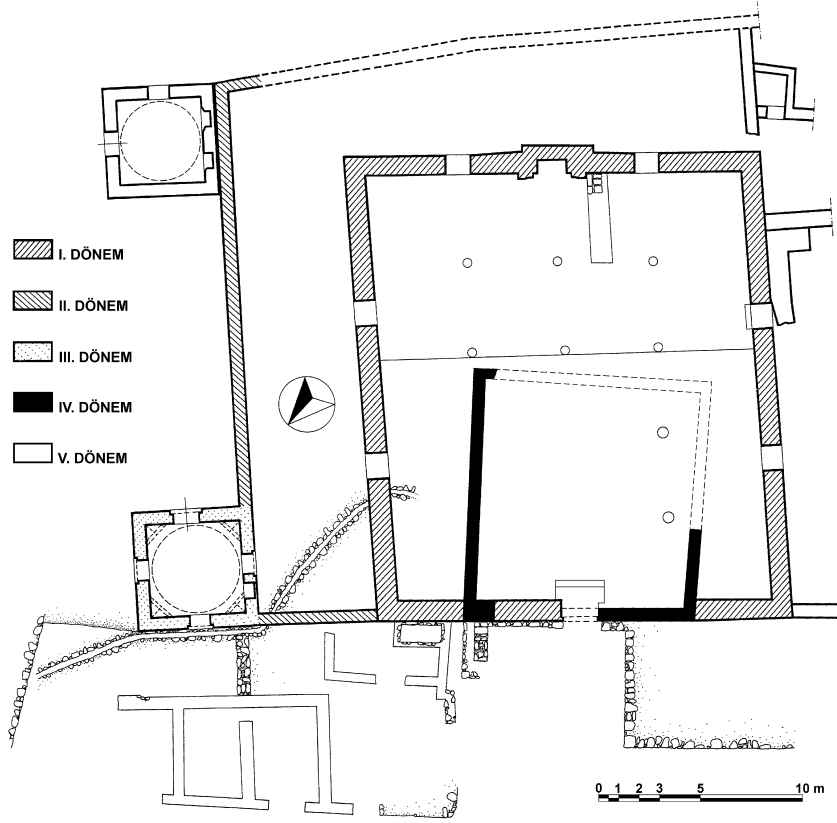
Orhan Camii taçkapı açıklığının 4 m. kadar doğusunda rastladığımız, yaklaşık 80 cm. enindeki dikdörtgen şekilli temel kalıntısı üzerindeki kesme taş blok, bir merdiven basamağını çağrıştırmaktadır. Aynı hizada, kesme taş bloğun hemen batısında, cami kuzey duvarı üzerinde seçilebilen bitişme çizgisi, burada, sonradan kapatılmış bir açıklık bulunduğunu düşündürmektedir. Orhan Camii, geçirdiği yangın sonucu tahrip olduktan sonra, yerine inşa edilen çok daha küçük boyutlu caminin inşaatı sırasında kapatıldığını düşündüğümüz bu açıklığın bir eşi de, harim cephesinin batı yarısında yer almaktaydı. Aynı zamanda kapatıldığını tahmin ettiğimiz bu açıklığın da bir kenarı, cephe duvarının batı yarısı üzerinde seçilebilmektedir. Örülerek kapatılmış bu iki açıklık, caminin kuzey cephesinde, taçkapının iki yanında yer alan iki pencereye ait olmalıdır (Bk.Şek.5).

Orhan Camii önündeki alanın doğu kesiminde, yukarıda sözünü ettiğimiz merdiven basamakları yakınında yer alan büyük bir taş blok, bir çeşme yalağını

değildir. 1996 yılı çalışmaları sırasında, **Bey Konağı**'nın güney duvarına bitişik bir su kanalına rastlanmıştır (Bk. R.H.Ünal, "Beçin 1996 Kazısı"..., Res.4). Batıdaki bir kaynaktan gelen bu su, konağın batısındaki bir depoda biriktirilerek Bey Hamamı'na sevk edilmekteydi (Bk. R.H.Ünal, "Beçin 1997 Kazısı", *Sanat Tarihi Dergisi*, X(2000), s.142, Res.1). Bey Konağı'nın güney duvarı dibinde, doğu yönünde devam eden bu su kanalının üzeri açıktır. Bu nedenle bu suyun, Orhan Camii hariminden geçen su şebekesi ile bir ilişkisinin olabileceğini düşünmek zordur. Orhan Camii harimi içinde rastladığımız künklerin yaklaşık doğu-batı yönünde uzanıyor olması, suyun Kubbeli Çeşme'den gelmesi ihtimalini zayıflatır görünmesine karşın, bu ihtimal yine de en akla yakın olanıdır.

¹ Orhan Camii'nin batı duvarına bitişik, etrafı bir duvarla çevrili alan içinde de mezar kalıntıları mevcuttu. 2000 yılı çalışmaları sırasında temizlenen bu alan içindeki yapı kalıntıları üzerinde yer alan bu mezarlar, *Ahmed Gazi Medresesi* ile *Kızıl Han* arasındaki alanın, sonradan mezarlığa dönüştüğünü göstermektedir. Kırık bir mermer lahit üzerine kabaca kazınmış **M.ALİ BA..S.** harfleri ile **1942** tarihi, bu mezarlığın 1940'lı yıllara kadar kullanıldığını kanıtlamaktadır.

çağrıştırmaktadır. Ancak, dikdörtgen şekilli yalağın kabaca yontulmuş olması, bu konuda tereddüt uyandırmaktadır. Ahmet Gazi Medresesi'nin kuzeybatısındaki büyük çınarın dibinde, ana kayaya oyulmuş benzer hazne, büyük olasılıkla bir mezardır. Bir çeşme yalağını anımsatan yukarıda sözünü ettiğim bloğun da, bir çocuk lahiti olabileceği hatıra gelmektedir. Nitekim, bu noktaya yaklaşık 50 m. uzaklıkta, *Bey Hamamı*'nın hemen doğusunda, 1999 kışında, ölü gömmek amacıyla açılan bir mezar çukurunda bulunan ve Roma imparatorluk dönemine (M.S. II. yy. ?) tarihlenmesi muhtemel olan mezar steli¹, bu alanın Roma döneminde mezarlık olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Şek.2- Orhan Cami ve yakın çevresindeki yapıların vaziyet planı
(Rölöve ve çizim: Yekta Demiralp).

¹ Bk. Bu makalenin “küçük buluntular” bölümü.

Orhan Camii haziresi ile bitişiğindeki II No.lu Türbe'nin kuzeyinde yaptığımız çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan temellerin önemli bir bölümü, çamur harçla örülmüştür. Harimin kuzeydoğu köşesi yakınındaki temeller, yukarıda da belirttiğim gibi, buradaki birkaç mezarın etrafını çevirmek amacıyla inşa edilmiştir ve oldukça geç tarihlidir. II No.lu Türbe'nin kuzeyindeki temeller, burada yan yana sıralanmış, dikdörtgen şekilli en az dört mekan bulunduğunu göstermektedir (Bk. Şek.2). Bu dört mekandan doğu ve batı uçtakilerin temelleri, büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Ortada yer alan iki mekandan batıdakinin kuzey cephesinde, geniş bir açıklık mevcuttur. Bu geniş açıklık, bu mekanın bir dükkan olarak tasarlandığını düşündürmektedir (Res.2). Kuzey cephesinde bir giriş açıklığına rastlanmayan doğudaki diğer mekan, muhtemelen bu mekanla bağlantılıydı. Bu iki mekanın güney duvarına bir dik açıyla bağlanan, yaklaşık kuzey-güney doğrultulu duvarın işlevini saptamak mümkün olmadı.

Orhan Camii'nin kuzeydoğusunda yer alan bu dükkanlara (?) ait duvarların çamur harçla örülmüş olmaları, nispeten geç bir tarihte inşa edilmiş olduklarını düşündürmektedir. Bu alanda ele geçen, ağız kısmı kırık mermer dibek de tarihlemeye yardımcı olmamaktadır. II No.lu Türbe'nin kuzeyindeki toprak dolgu içinde bulunan, Menteşe Emiri İlyas Bey'e (1402-1421) ait gümüş sikkenin de, elekte ele geçtiği ve taşınmış olabileceği göz önüne alındığında, tarihleme konusuna bir katkısı olmamaktadır (Bk. sikkeler bölümü).

Orhan Camii Avlusu ve Hariminde Temizlik Çalışmaları: Orhan Camii hariminin doğusunda, yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda uzanan ince uzun dikdörtgen alan (Res.3 okla işaretli), kuzeyden ve doğudan yüksekçe bir duvarla çevrilmiştir (Bk. Şek.2). Alanın kuzey kenarı üzerindeki duvar ile Orhan Camii'nin harim duvarı arasındaki bitişme çizgisi açıkça seçilebilmektedir. Buna karşılık, alanın doğu kenarı boyunca uzanan duvarın, II No.lu Türbe'nin duvarı ile kaynaşmış olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, II No.lu Türbe'nin batı kenarı, bu alanı doğudan sınırlayan duvar üzerine oturtulmuştur. Türbenin kuzey duvarı da, alanı kuzeyden sınırlayan duvarla kaynaşmış durumdadır. Bu durumda, cami hariminin doğu ve güney kenarları boyunca uzanan alanı çeviren duvarların, II no.lu Türbe'nin inşasından önce mevcut oldukları veya türbe ile birlikte inşa edildikleri söylenebilmektedir¹. Ancak, doğu duvarının güney ucuna bitişik olarak inşa edilen III No.lu Türbe'nin bu duvara yaslanmış olması, duvardan daha sonra inşa edilmiş olduğunun kanıtıdır.

¹ Türbenin batı kenarının bu duvar üzerine oturtulduğu cephe düzenlemesinden de anlaşılmaktadır. Nitekim, türbenin güney yüzündeki giriş açıklığı, cepheyi dıştan ortalamış halde, içte doğuya kayık durumdadır. Yapının mimarı, giriş açıklığının yerini, cephenin dıştan görünümünü göz önüne alarak saptamıştır.

Orhan Camii ile II No.lu Türbe arasındaki ince uzun alan, toprak ve molozlarla dolmuş durumdaydı. Moloz taşlar alan dışına çıkarıldı ve otlar temizlendi (Res.4). Birikmiş toprak tabakasının kaldırılmasına kuzey kesiminden başlandı. II No.lu Türbe'nin kuzey duvarı dibinden geçerek, türbenin kuzeybatı köşesinde bu alana girdiğini saptadığımız pişmiş topraktan su künklerinin izlenmesine çalışıldı. Künklerin bulunduğu seviye, yaklaşık olarak alanın zemin kotu olmalıydı. Alanda birikmiş olan toprak tabakası, su künklerine yaklaşık 15-20 cm. kalana kadar boşaltıldı. İki su künklerinin bulunduğu kesimde, biri de daha güneyde olmak üzere üç iskelete rastlandı. İskeletlerin bulunduğu kot, su künklerinin kotuna çok yakındı. Ölülerin, toprağın yaklaşık 1m. derinliğine gömüldükleri göz önüne alındığında, bu mezarların göreceli olarak yakın bir tarihe ait oldukları sonucuna varılmaktadır. Bir başka deyişle, cesetlerin gömüldüğü tarihte su künklerinin üzerinde, yaklaşık 1 m. kalınlığında toprak mevcuttu. Yani orijinal zemin 1m. kadar yükselmiş durumdaydı (Res.5).

Orhan Camii'nin doğusundaki bu mezarlık alanının, caminin haziyesi olabileceği akla geliyordu. Ancak burada rastladığımız mezarların, caminin inşaatından çok sonraki bir döneme tarihlenmesi, bu fikri desteklemedi. Alanı doğudan sınırlayan duvarın zeminden yüksekliği, inşa edildiği dönemde yaklaşık 1,5 m. idi. Batı kenarı bu duvarın üzerine oturtulmuş olan II No.lu Türbe'nin güneybatı köşesinde, köşe taşlarının, zeminden yaklaşık 1,5 m. yukarıda başlaması, bu fikri doğrulamaktadır. Bu duvarın, III No.lu Türbe'nin güneybatı köşesinde batıya yöneldiği ve caminin güney kenarı boyunca ilerleyerek, batıdaki yapı grubuna ulaştığı temel izlerinden anlaşılmaktaydı. 2000 yılı çalışmaları sırasında, bu alanda birikmiş moloz ve toprak kaldırılınca, caminin doğusundaki ince uzun avlunun, harimin güneyinde de devam ettiği kesinleşmiştir.

Yukarıda da işaret ettiğim gibi, Orhan Camii hariminin kuzeydoğusundaki alan, Prof.Dr. M.O. Arık'ın kazı ekibi tarafından kısmen temizlenmişti. Ancak, aradan geçen 10 yılı aşkın sürede, açmaların çevresindeki araba yolları bozulmuş, kazı alanı ot ve makilerin istilasına uğramıştı. Sonradan inşa edilmiş, mahiyeti tam olarak anlaşılamayan bazı mekanların temelleri, kuzey duvarının doğu kesimini kısmen kapatmaktaydı. Daha sonraları, buradaki temelleri örten toprak yığını üzerine ölü gömülerek bu alan bir mezarlığa dönüştürülmüştü. Duvarın batı kesiminde de, izleri güçlükle algılanabilen son cemaat yeri sekisinin üzerinde küçük bir tümsek oluşturan bir başka mezar mevcuttu. Duvarın, taçkapının hemen batısında kalan küçük bir kesimi sağlam kalabilmiş, diğer kesimleri büyük ölçüde tahrip olmuştu. Duvarda açılan gediklerin, yer yer kuru duvar örülerek onarıldığı görülüyordu (Res.6). Son cemaat yeri sekisi üzerindeki mezar ve birikmiş toprak kaldırıldı. Gedikleri kapatmak amacıyla örülmüş kuru duvarlar söküldü. Kuzey duvarının doğu yarısındaki gedikler, kireç harç ve duvar dokusuna uygun taşlarla kapatıldı. Duvarın batı yarısı, yine kireç harç ve duvar dokusuna uygun taşlarla, yaklaşık 2 m. yükseklikte yeniden inşa edildi (Res.7). Bu onarım sırasında, ilk inşa döneminden kalma iki pencerenin izleri

olduğunu düşündüğümüz, duvarın doğu ve batı yarısındaki iki bitişme çizgisinin korunmasına çalışıldı. Dikdörtgen şekilli taçkapı açıklığının, düz silmelerle şekillendirilmiş, devşirme mermer bloklardan oluşan söveleri ve atkı taşı sağlam durumdaydı. Batı tarafındaki sövenin üst kısmı ile atkı taşının batı ucunun birleştiği noktadaki boşluk, beyaz çimento ve mermer tozuyla kapatıldı. Doğu sövesinin üst kısmındaki ambon merdiveni parçasının benzeri, dışarıda, taçkapı yakınında, yere atılmış durumdaydı. Taçkapının batı kesimindeki duvarın kısmî onarımından sonra, yerdeki bu ambon merdiveni parçası da, sağ söve üzerine yerleştirildi¹ (bk. Res.7, Şek.3 ve 4). Soldaki ambon merdiveni parçası üzerinde halen görülebilen tuğla ile örülmüş bir kemerin diğer ayağı, sağdaki ambon parçası üzerine oturmaktaydı. Atkı taşı üzerindeki bu hafifletme kemerinin içi, büyük olasılıkla, ince bir perde duvarla kapatılmıştı.

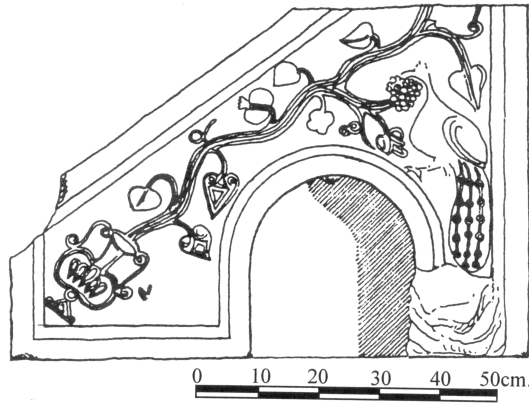
Harimdeki toprak ve molozların temizlenmesine, kuzey duvarı dibinden başlanarak güneye doğru devam edildi. Harimde, kuzey duvarının doğu ve batı yarılarının yaklaşık ortalarına bitişen, 55cm. kalınlığında birer duvar izine rastlandı (bk. Şek.2). Bu duvarlardan batıdaki, büyük ölçüde tahrip olmuştu. Doğudaki ise, harim kuzey duvarından 11m.20cm. uzaklıkta, bir dik açıyla batıya dönüyordu (Bk. Res.8 ok ile işaretli, Şek.2). Ancak, yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan güneydeki duvarın tamamına yakını ile kuzey-güney yönünde uzanan batıdaki duvarın üçte ikisi yok olmuştu. Orhan Camii harimi içine sonradan inşa edilmiş olan bu yapı ile ilgili düşüncelerimi aşağıda açıklamaya çalışacağım.

Orhan Camii harimini sınırlayan duvarların yüksekliği, en iyi korunabilmiş kesimlerde 2m. yi biraz geçmekteydi. Duvarlar, çok harap olmuş kesimlerde dahi, zemin kotundan 40-50cm. kadar yükseliyordu ve üzerlerindeki pencere açıklıklarının genişlikleri ve eşik yükseklikleri, net bir şekilde ölçülebiliyordu. Harimin her kenarı üzerinde, yaklaşık olarak simetrik bir şekilde yerleştirilmiş ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Eşikleri, harim zemininden ortalama 50 cm. yukarıda olan pencere açıklıklarının genişliği, 112cm. ile 120cm. arasında değişmektedir. Doğu duvarı üzerindeki iki pencere, duvarı yaklaşık üç eşit parçaya bölmektedir. Duvarın ayakta kalabilen kesimleri, büyük ölçüde toprakla örtülmüş durumdaydı.

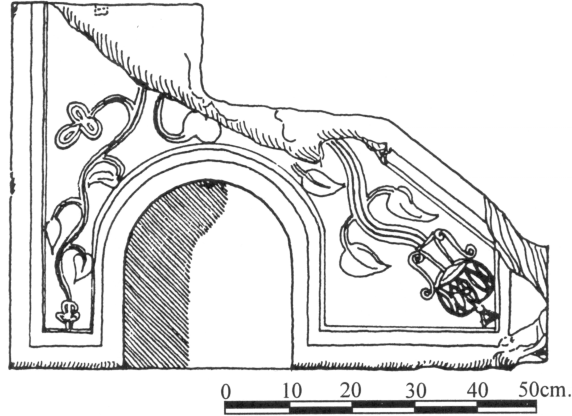
Harimin güney duvarı üzerindeki iki pencere simetrik olarak yerleştirilmiştir. Pencereleler, güney duvarının doğu ve batı köşelerine yaklaşık olarak eşit uzaklıktadır.

¹ Bizans dönemi devşirme malzemesi bir ambon merdiveninin ikiye bölünmesiyle elde edilen bu iki parçanın dışa bakan yüzlerinde, köşeye yerleştirilmiş bir vazo içinden çıkan ve üzerinde üzüm salkımları bulunan bir asma dalı kabartması mevcuttur. Solda, kısmen daha sağlam durumdaki parçanın üzerinde, üzüm yiyen bir de tavus kuşu figürü seçilmektedir. Bizans eserlerinde örneklerine sıkça rastlanan bu kompozisyonun, ambonlarda V-VI. yüzyıllarda görülmeye başlandığı bilinmektedir. Bk. Z. Mercangöz, "Milâs Müzesi'ndeki Bizans Ambon Elemanları", *Sanat Tarihi Dergisi*, VIII(1996), s.96-97 ve O. Feld, "Christliche Denkmäler aus Milet und seiner Umgebung", *Istanbuler Mitteilungen*, 25(1975), s.199.

Duvarın dış yüzünde görülen 3m.38cm. genişliğindeki payanda, duvar yüzeyinden 30-35 cm.lik bir çıkıntı yapmaktadır (bk. Şek.2). Mihrap nişinin hemen arkasına yerleştirilmiş olan bu payandanın doğu yüzü, harimin güneydoğu köşesine 8m.70cm.; batı yüzü ise, harimin güneybatı köşesine 8m.15cm. uzaklıktadır. Dikdörtgen profilli mihrap nişi, bu payandanın arkasına yerleştirilmiştir. Prof. Dr. M. O. Arık'ın ekibi tarafından ortaya çıkarılmış olan mihrap nişi, kesme taş kaplamalardan artakalan birkaç parçanın da yok olup gitmesini önlemek amacıyla, bir kuru duvar örülerek

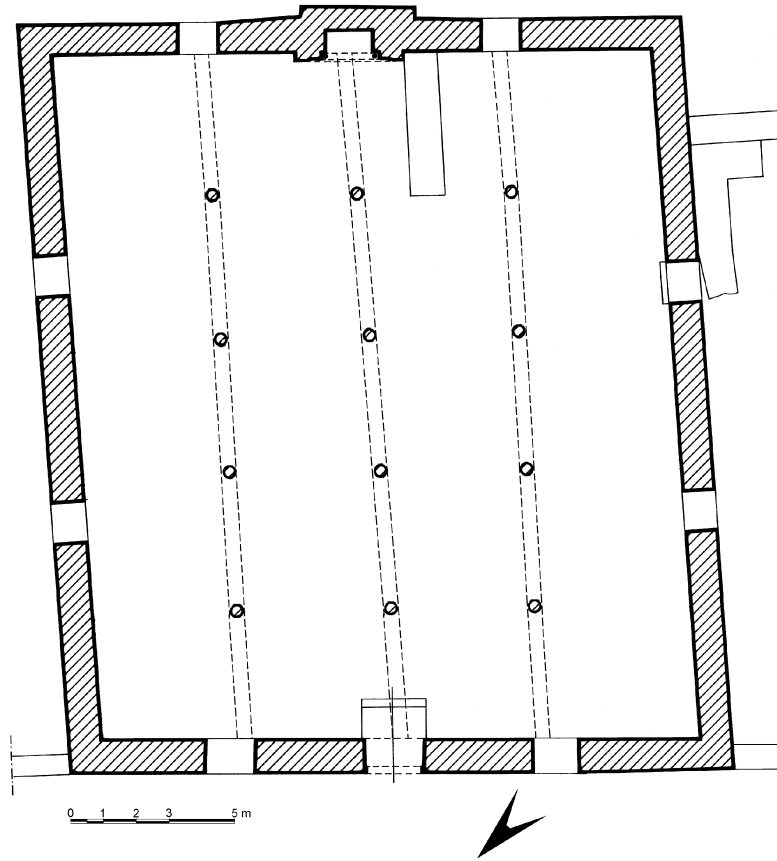

Şek.3- Orhan Camii, taçkapı giriş aralığının üstkesimindeki ambon merdiveni parçalarından soldakinin çizimi (O.Feld'den):

Şek.3- Orhan Camii, taçkapı giriş aralığının üstkesimindeki ambon merdiveni parçalarından soldakinin çizimi (O.Feld'den):

gizlenmişti. Mihrap dip duvarı üzerinde tek sıra; yan duvarları üzerinde de iki sıra kesme taş günümüze ulaşabilmiştir (Res.9). Ana nişin köşelerine yerleştirilmiş olan burmalı yivli köşe sütunçeleri, muhtemelen devşirme malzemedir. Mihrap çerçevesinde, iki köşe sütunçesine bitişik kesme taşlar üzerinde süsleme kalıntıları seçilebilmektedir. Sağ tarafta, göreceli olarak daha sağlam kalabilmiş blok üzerinde, sivri ucu yukarıya gelecek şekilde yerleştirilmiş beşgen oyuntular, dikey bir doğru boyunca sıralanmaktadır. Oldukça aşınmış durumda olmasına rağmen, sol tarafta da benzer bir süsleme şeridinin yer aldığı belli olmaktadır.

Şek.5- Orhan Camii restitüsyon planı (Rölöve ve çizim: Yekta Demiralp)

Caminin batı duvarı üzerindeki iki pencere açıklığı, doğu duvarındakilere nazaran birbirine daha yakındır. Batı duvarındaki iki pencereden güneydeki hizasında, harim zemininde, 35 cm. x 110 cm. boyutlarında, moloz taş ve harçla örülmüş bir merdiven basamağına rastlanmıştır. Dışta, harimin batı duvarına bitişik, 94 cm. kalınlığında bir duvar, güneye doğru 3 m. 50 cm. kadar ilerledikten sonra, 110 cm. daha genişleyerek, bir başka yapı kalıntısının duvarına yaslanmaktadır (bk. Şek.2). Bu özensiz duvar, caminin çatısına çıkışı sağlayan bir merdivene ait olmalıdır. Burada bir minarenin varlığını düşünmek kanımca mümkün değildir. Dıştaki duvarın genişleyen kısmı, bir minare kürsüsünün kalıntısı olamaz. Zira, birbirine bitişik iki ayrı duvardan oluşan böyle bir kürsünün üzerine bir minare oturtulması, teknik olarak mümkün değildir. Kaldı ki minare kürsüsünün, batı duvarının güneyindeki pencere açıklığının önüne inşa edilmesi, minare ile harimi doğrudan birbirine bağlayan bir çözüm olarak çok daha mantıklıdır¹.

Harim batı duvarı, göreceli olarak iyi korunmuş durumdaydı. Duvarın güney kesimi, yer yer 2 m.'ye ulaşan bir yüksekliğe sahipti. Zemine yakın kesimlerdeki izlerden, duvarın iç yüzeyinin Horasan harcı ile sıvalı olduğu anlaşılıyordu. Duvarın, üzerinde kök salmış makiler nedeniyle bozulmuş olan kesimleri söküldü. Batı duvarının tamamı, yaklaşık 1 m. 50 cm. yüksekliğe kadar, biraz çimento takviyeli kireç harcı ile sağlamlaştırıldı. İlk cami hariminin bulunduğu alan üzerine inşa edilen ikinci caminin batı duvarına ait kalıntılar bir miktar yükseltilerek korumaya alındı.

Cami hariminin giriş açıklığına yakın kesimlerinde, devşirme iri mermer bloklarla oluşturulmuş bir zemin döşemesinin kalıntılarına rastlanmıştır (Bk. Res.8). Bloklardan bazıları üzerinde bezemeler vardır. Bu bezemeler arasında, baklava şekilli bir geometrik unsurun içine ve köşelerine yerleştirilmiş daireler ve bitkisel unsurlar içeren, yarısı kayıp bir parça (Res.10) ile bir öküz başının iki yanına yerleştirilmiş girdanlardan oluşan süsleme ilgi çekmektedir. Bloklardan biri üzerinde yer alan, üçgen şekilli ışınlarıyla güneşi andıran figür de dikkat çekicidir. Çok az bir kısmının günümüze ulaşabildiği anlaşılan bu mermer döşeme bloklarının, harim zemininin bir kesimini kapladığı anlaşılmaktadır. Zeminin doğusunda ve batısında, harçla sıvanmış kesimler vardır. Harimin orta kesiminin, eski yapılardan toplanmış mermer bloklarla kaplandığını; açıkta kalan alanın ise, Horasan harcı ile sıvandığını düşünüyorum.

Harimin güney yarısı, yaklaşık 15 cm. yüksekliğinde bir seki ile yükseltilmiştir. Sekinin kuzey kenarı boyunca, birbirine çamur harçla tutturulmuş bir sıra kesme taş yerleştirilmiştir. Taş kırıkları ve harçla tesviye edilmiş olan sekinin yüzeyi, Horasan harcıyla sıvalıdır. Seki üzerinde, harimin çatısını ayakta tutan ahşap desteklerin

¹ Nitekim *Kayseri Hacı Kılıç Camii*'nde, cami doğu cephesine bitişik olarak XX.yy. başlarında inşa edilen minarenin kürsüsü, bu cephede mevcut iki pencere açıklığından birini kapatacak şekilde yerleştirilmiş ve bu pencere, minarenin giriş kapısına dönüşmüştür. Plan için bk. G. Öney, "Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi", *Belleten*, XXX (1966), No.119, çizim 1.

bulunduğu noktalarda, altı adet daire şekilli oyuğa rastlandı. Bu altı oyuktan kuzeydeki üçünün içinde, kömürleşmiş odun parçaları bulundu.

Harimin güney kesimini kaplayan sekinin sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim sekinin kuzeyindeki üç destek yuvasından batıdakinin zemininde, yani seki yüzeyinden yaklaşık 15 cm. aşağıda görülen mermer blokun sekiden taşan kuzey yarısı, harimin kuzey kesiminin zemini ile aynı kottadır. Sekinin sonradan inşa edildiğinin bir başka kanıtı da, mihrabın hemen batısındaki minber kaidesinin izidir. Kazı sırasında, harim zemininde, mihrap çerçevesinin batı kenarına bitişik, 437cm. X 104cm. boyutlarında, dikdörtgen şekilli, 8-9 cm. derinliğinde bir çukur alana rastlandı (Res.11). Dikdörtgen alanın güneydoğu köşesinde, çamur harçla birbirine tutturulmuş birkaç taş blok bulundu. Harimin güneyini kaplayan sekinin kotunun, harimin kuzey kesiminin kotundan 15-17 cm. daha yüksek olduğuna yukarıda işaret etmiştim. Böylece caminin minberinin, harimin eski kotundan 7-8cm. daha yüksek bir seki üzerine yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Harimin kuzey kesimine seki inşa edilirken, minber yerinden oynatılmadan çevresindeki alan yükseltilmiş olmalıdır.

Seki üzerindeki izlerden anlaşıldığına göre, harimin güney kesiminde, altı adet ahşap destek mevcuttu. Doğu-batı yönünde üçerli iki sıra oluşturan seki üzerindeki iki destek dizisi arasındaki uzaklık ile, güneydeki destek dizisinin kible duvarına olan uzaklığı yaklaşık olarak eşittir (4m.35cm.). Destekleri birbirine bağlayan kirişlerin, doğu-batı yönünde mi yoksa kuzey-güney yönünde mi uzandığına ilişkin herhangi bir tahminde bulunmak güçtür. Harimin kuzey kesiminin batısında, iki desteğin daha yeri saptanabilmektedir. Bir başka deyişle, harimin batısında, kuzey-güney yönünde sıralanan dört desteğin yerleri kesin olarak bellidir. Yerleri tam olarak saptanabilen desteklerin plandaki konumları göz önüne alındığında, kuzeydeki bu son iki desteğin doğusunda, dört destek daha olması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu durumda, caminin ahşap çatısının, toplam oniki destek ve duvarlar üzerine oturtulduğu kesin olarak söylenebilmektedir (Bk. Şek.5)¹.

Tavanı destekleyen ahşap sütunların birer kaide üzerine oturtulup oturtulmadıkları kesin olarak anlaşılamamaktadır. Harimin güney kesimindeki seki üzerinde ortaya çıkarılan altı destek yuvasından kuzeydoğu ve kuzeybatıdakinin zemini, harimin kuzey kesiminin zemini ile aynı kottadır. Bu durum, bu iki ahşap desteğin altında bir kaide bulunmadığının kanıtıdır. Buna karşılık, aynı sıranın ortasında yer alan destek yuvasının zemini, seki zemininden 10 cm. kadar daha düşük kottadır. Bir başka deyişle, bu destek yuvasının zemini, harimin kuzey kesiminin zemininden yaklaşık 5 cm. kadar daha yüksektir. Ancak, bu desteğin altına

¹ Yaptığımız restitüsyon denemesinde, destekleri birbirine bağlayan kirişler doğu-batı yönünde yerleştirilmiştir. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, desteklerin kuzey-güney yönünde yerleştirilmiş olmaları da pekâlâ mümkündür.

yerleştirilmiş olduğunu düşündüğüm mermer blokun, diğer desteklerin bir kısmında bulunmadığı göz önüne alındığında, bu blokun bir kaide olarak değil, muhtemelen biraz kısa olan bu desteğin boyunu, diğer desteklerle aynı hizaya getirmek amacıyla yerleştirilmiş olabileceği hatıra gelmektedir.

Harimin kuzeydoğusunda küre şekilli bir bloktan çıkarılmış, tabanı düz, ortasında kare şekilli bir deliği olan bir taş blok bulundu. Bu blok, harimdeki ahşap desteklerden birinin kaidesi olmalıdır. Blokun düz tabanı harim zeminine oturtulmuş ve ahşap desteğin dikdörtgen prizma şeklinde yontulmuş alt ucu, kaide üzerindeki deliğe yerleştirilmiş olmalıydı. Kaidenin üst yüzeyi, birbirine paralel yüzeyssel çizgilerle süslüdür. Bu kaide, cami harimindeki desteklerden birine ait olabileceği gibi, son cemaat yerinin ahşap üst örtüsünü taşıyan desteklerden birine de ait olabilir. Yarısı kayıp olan bu kaideye benzer iki örnek, Milas Müzesi'nin bahçesinde sergilenmektedir.

Cami hariminin kuzey duvarına bitişen, birbirine paralel iki duvar parçası, harim duvarlarının yaklaşık yarısı genişliğindedir. Bu iki duvar, harim kuzey duvarına dik değildir. Duvarlarla harim kuzey duvarı arasındaki açı, batıda yaklaşık 87°, doğuda ise yaklaşık 93° dir. Harimin işgal ettiği alan üzerine sonradan inşa edilmiş olan bu yapının işlevi ne idi? Konuyu biraz açmakta ve tartışmakta yarar görüyorum. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, harimin güney kesimindeki seki üzerinde rastladığımız, ahşap desteklerin yerleştirildiği daire şekilli oyuklar içinde, kömürleşmiş ahşap parçaları bulunmuştur. Bu durum, caminin saptayamadığımız bir tarihte bir yangın geçirdiğinin kanıtıdır¹. Ahşap destekleri ve üst örtüsü tamamen yanan caminin, muhtemelen duvarlarının bir kesimi de zarar görmüş ve tahrip olmuştu. Doğu kenarı, içten içe yaklaşık 10m.80cm. uzunluğunda olan yapının kible duvarı, yaklaşık 10m.50cm.

¹ Beçin'de, 2000 yılı çalışmaları sırasında ele geçirilen, 60.000'e yakın Osmanlı akçesi ve 800'ü aşkın Avrupa kökenli gümüş paradan oluşan definenin bulunduğu **Mültezim Evi** ve ona batıdan bitişik **Sofuhane**, bir yangın sonucu tahrip olmuşlardır. Definde yer alan paralardan elde edilen bilgilerden, bu iki yapıyı yok eden yangının, 1610 yılını izleyen birkaç yıl içinde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Orhan Camii'nin 8-10m. doğusundaki bu iki yapıyı tahrip eden bu yangında, Orhan Camii'nin de yanmış olabileceği akla gelmektedir. Ancak, Evliya Çelebi'nin "Ulu Cami" adıyla andığı Orhan Camii hakkında naklettiği bir bilgi, bu konuda şüphe uyandırmaktadır. Gezgin, caminin 16 adet ahşap direği olduğunu söylemektedir (bu çalışmada, Orhan Camiinin tarihlendirildiği bölüme bk.). Çelebi'nin, Batı Anadolu'yu 1671 yılı ortalarında ziyaret ettiği bilinmektedir (bk. M.C.Baysun, "Evliya Çelebi" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.IV, s.406). Orhan Camii, Mültezim Evi ve Sofuhane'yi harap eden yangından etkilenmiş olsaydı, bunu Çelebi'nin ifadesinden anlamamız gerekirdi. 1610 yılını izleyen birkaç yıl içinde vuku bulmuş olması gereken Mültezim Evi yangınının üzerinden 60 yıla yakın bir zaman geçmiştir. Yanan ilk caminin yerine inşa edildiği anlaşılan ikinci cami o tarihte inşa edilmiş olsaydı, Evliya'nın destek sayısı olarak verdiği 16 rakkamı, bu yapı için çok abartılı olurdu. Oysa Orhan Camii'nin, Çelebi'nin verdiği 16 rakkamına yakın bir sayıda, 12 ahşap desteğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buradan da 1671 yılında, Orhan Camii'nin henüz ilk şekliyle ayakta olduğu, yıkılmasına neden olan yangının daha sonraki bir tarihte vukubulduğu sonucuna varılmaktadır.

uzunluğunda olmalıydı. Oldukça büyük boyutlu olduğu anlaşılan bu yapının, camiden başka bir işlevi olması mantıklı görünmemektedir. Gerçi bu yapı ile ilk caminin aynı doğrultuda olmayışı bu konuda bir kuşku uyandırmaktadır. Ancak, yaptığımız kaba ölçümlere göre, ilk caminin kible yönü ile manyetik kuzey arasında, yaklaşık 53°'lik bir açı bulunmaktadır. Oysa Milâs yöresinde, kible yönü ile manyetik kuzey arasındaki açının 42° civarında olması gerekmektedir. İlk caminin doğu duvarı ile bu yapının doğu duvarı arasında yaklaşık 8°'lik bir fark vardır. Bu fark, ilk caminin kible yönünün yanlış hesaplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, ilk caminin kible yönü, doğuya doğru 8°-9° kadar saptırılmıştır. Sonradan inşa edilmiş olan ikinci caminin kible yönü, hassas bir ölçüm yapılmamış olmasına rağmen, gerçeğe çok daha yakın görünmektedir.

İlk cami gibi ahşap destekli, ahşap çatılı bir yapı olduğunu tahmin ettiğim ikinci caminin, ilk yapının kuzey duvarından bir kesimini kullanmış olduğu anlaşılmaktadır. Taçkapı da, muhtemelen ilk yapıdandır. İlk caminin kuzey duvarının, taçkapının batısında kalan kesimi, yangında hasar görmüş olmalı ki bu duvar parçası ikinci caminin duvarları kalınlığındadır ve muhtemelen onlarla aynı zamanda inşa edilmiştir. Taçkapı sol sövesine 3m.35cm. uzaklıktaki bitişme çizgisi, bu cephe üzerindeki iki pencereden birinin sövesi olmalıdır. Muhtemelen yangın öncesinde, dışa, bu pencere önüne inşa edilen birkaç basamaklık merdiven ile bu pencere bir mahfil girişine dönüştürülmüş, yeni cami inşa edilirken de bu giriş iptal edilmiştir.

Anadolu'da, Selçuklu ve Beylikler Döneminde pek çok örneğini gördüğümüz çok destekli camilerin, sadece üst örtüsü veya hem üst örtüsü hem de destekleri ahşap malzeme ile inşa edilmiş olanları, araştırmacıların özel ilgisini çekmiştir. Bu ilginin nedeni, ahşap malzemenin sıcaklığı kadar bu camilerde sıkça rastlanan kalemişi bezemelerdir. Plan özellikleri, çok destekli kargir camilerin plan özelliklerinden farklı değildir. Bunlar da kargir camiler gibi kible duvarına dik veya paralel sahinlara sahiptirler ve bazı örneklerde, kible duvarını ortalayan ve mihrabı da içine alan, kubbe ile örtülü özel bir mekan oluşturulmuştur¹. Daha çok Orta Anadolu'da ve Orta Anadolu'nun kuzeyinde rastlanan Selçuklu ve Beylikler dönemi ahşap destekli camilerinin plan şeması, Osmanlı dönemi örneklerinde de büyük bir değişiklik göstermeden devam eder². Bu camilerde, enine sahinli plan şemasından çok, dikine

¹ **Kayseri Ulu Camii** (bilgi için bk. A.Ç.Kuru, *Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*, basım yeri ve tarihi yok, s.14-22) ve **Beyşehir Eşrefoğlu Camii**'nde (bilgi için bk. A.Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul, 1958, s.35-47) olduğu gibi.

² Selçuklu dönemi ahşap destekli camilerinin toplu bir değerlendirmesi için bk. K.Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen in Kleinasien", *Aus der Welt der Islamischen Kunst*, Berlin, 1959, s.59-88. Osmanlı dönemi ahşap destekli camilerinden birkaç örneğin tanıtımı ve bir tipoloji denemesi için bk. Ş.Çakmak, *Denizli'deki Türk Anıtları (Camiler)*, İzmir, 1991, s.28-103 ve 117-120 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

plan şemasının tercih edildiği görülmektedir¹. Gerek enine planlılar gerekse dikine planlılar arasında, çift sayıda sahına sahip örneklerin oldukça az olduğu dikkati çekmektedir². Bunun basit bir nedeni vardır. Bilindiği gibi camilerde mihrap, hemen daima kible duvarını ortalamaktadır. Kible duvarına dik sahlara sahip camilerde, sahin sayısı çift olduğu takdirde, harimin tam ortasında yer alacak olan destek sırası, mihrabı maskeleyecektir. Ayrıca, harim kuzey duvarını ortalayan giriş açıklığı da ortadaki desteklerin bulunduğu hizada yer alacaktır. Bu nedenlerle, kuzey-güney yönlü sahlardan biri, harimin tam ortasına yerleştirilmekte ve bu sahinin iki yanına eşit sayıda sahin yerleştirilerek, toplam olarak tek sayıda sahına sahip bir şema elde edilmektedir. Sahinleri doğu-batı yönünde uzanan, yani enine planlı dediğimiz şemadaki çok destekli camilerde ise, giriş açıklığı ve mihrabın üzerinde yer aldığı harimin kuzey-güney eksenine destek isabet etmemesi için, her sıraya çift sayıda destek yerleştirilmesine özen gösterilmiştir. Ancak, açıklamaya çalıştığım bu sakıncalara rağmen, az da olsa, dikine planlılarda çift sayıda sahlara sahip örneklerle, enine planlılarda da tek sayıda desteklere sahip örneklerle rastlanmaktadır. **Ahi Elvan Camii**'nde (Ankara)³ olduğu gibi, bunlardan bazılarında, sahlardan birinin sonradan kaldırılmış olduğu düşünülse de, önemli bir kısmı inşa edildikleri dönemdeki şemalarını korumaktadırlar⁴.

Evliya Çelebi, Beçin "Ulu Cami" hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Ve bu varuşda bir ulu cami vardır. Kible kapısı üzre tarihi böyle tahrir olunmuşdur...(kitabe metni)... Minaresi yokdur. Ve toprak örtülü camii kadimdir. Tulen ve arzan yüzer ayakdır. Ve cami içinde on altı çam direğinden sütunlar vardır.

¹ Ş.Çakmak, 12 enine planlı örneğe karşılık 50'den fazla dikine planlı örnek saptamıştır. Bk. *a.g.e.*, s.117-119.

² Ş.Çakmak, enine planlılar arasında, 6 adet 2 sahlı bir adet de 6 sahlı örnek; dikine planlılar arasında da, 2 adet 2 sahlı, bir adet de dört sahlı örnek saptayabilmiştir (*ay.es.*, 117-118). Daha sonra yayımlanan H.Çal'ın çalışmasında, 2 sahlı 6 mescit daha tanıtılmıştır (bk. *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler*, Ankara, 2000, s.11-19, 20-27, 28-34, 45-56, 57-66, 67-76). Bunlardan **Burhan** ve **Esen Bey Mescitleri**'nde (s.20-27 ve 28-34), iki sahinı ayıran tek destek, giriş açıklığı-mihrap eksenine yerleştirilmiştir.

³ Bilgi ve plan için bk. G.Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1971, s.26, Olan 4).

⁴ Örneğin Güney İlçesinin (Denizli) **Belenardıç Köyü'ndeki Cami** dikine dört sahlıdır ve planında herhangi bir değişiklik izine rastlanmamaktadır (Plan ve bilgi için bk. Ş.Çakmak, "Belenardıç Köyü Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII(1994), s.18-26). Bayındır ilçesi (İzmir) Eski Furunlu Köyündeki **Hacı İbrahim Camii** ise, dikine altı sahlı bir plan şemasına sahiptir. Sahinleri birbirinden ayıran ve doğu-batı yönlü bir çizgi boyunca sıralanan desteklerden giriş açıklığı-mihrap eksenine denk geleni, harim zeminine değil de kadınlar mahfili zeminine oturtularak mihrabı engellemesinin önüne geçilmiştir (plan ve bilgi için bk. Ş.Çakmak, "Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii (Bayındır/İzmir)", *Sanat Tarihi Dergisi*, s. 12-20).

Bu cami önünde Ahmed Ağa Medresesi gayet mamurdur. Ahmed Gazi anda medfundur”¹

Bu bilgilere göre Beçin Ulu Camii, Evliya Çelebi’nin “*Ahmed Ağa Medresesi*” adıyla andığı Ahmed Gazi Medresesi’nin karşısında yer almaktaydı. Yukarıda tanıtmaya çalıştığım “Orhan Camii”, bu tarife tam olarak uymaktadır. Bir başka deyişle, bu cami ile Evliya Çelebi’nin Ulu Camii aynı yapılardır. Ulu Cami’nin sözü edilen özellikleri ile Orhan Camii’nin özellikleri de örtüşmektedir. Orhan Camii de, Ulu Cami gibi ahşap desteklidir. Ancak destek sayısı, Evliya Çelebi’nin dediği gibi 16 değil 12’dir. En ve boyunun uzunluğu da 100’er ayak değil, eni yaklaşık 65 ayak, boyu ise 80 ayaktır.

Gezginin Ulu Cami hakkında naklettiği bilgileri şimdilik bir kenara bırakıp, caminin kitabesi olarak verdiği metin üzerinde durmak istiyorum. Bu kitabe metnini ilk olarak İ.H.Uzunçarşılı ele almış ve bazı düzeltmeler önermiştir². Bu metni, P.Witteck tekrar ele almış ve çağdaş Osmanlı ve Aydınolu beylerinin kullandıkları ünvanları göz önünde bulundurarak, kitabeye yeni bir şekil vermiştir³. Kitabe üzerinde en son fikir beyan eden R. Duran da, P.Witteck’in yayımladığı metine yakın bir metin önermiştir⁴. Kitabenin Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde yayımlanan şekli şöyledir⁵ :

بنی هذا المسجد المبارك الامير المعظم المفخم المنصور المظفر⁷ سلطان مراد بن⁶
الانراك شجاع الدين بن¹¹ اكه خان بن مسعود¹⁰ عزالله انتصارى⁹ فى سنة اثنى
و سبعمائة

Kitabenin, yukarıda özetlemeye çalıştığım düzeltmeler yapıldıktan sonraki şekli ve Türkçeye çevirisi şöyledir:

¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), C.IX, İstanbul, 1935, s.210.

² İ.H.Uzunçarşılı, Kitabeler, İstanbul, 1347/1929, s.162, dipnot 1.

³ Bk.P.Witteck, Menteşe Beyliği, 13-15inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik, Ankara, 1944, s.133-135.

⁴ Bk.R.Duran, Menteşe Beyliği Mimarisi, C.I, İzmir, 1995, s.101-102, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi).

⁵ Bk. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Anadolu, Suriye, Hicaz, 1671-1672)...., s.210.

⁶ Bu kelime Uzunçarşılı’da بنى şeklindedir.

⁷ Bu kelime, dizgi hatası sonucu ط harfiyle değil ض harfiyle yazılmıştır.

⁸ Uzunçarşılı’da (ay.yer.) ve Wittek’te (a.g.e.,s.133) burada bir elif daha vardır.

⁹ Uzunçarşılı’da (ay.yer.) ve Wittek’te (ay.yer.) انتصاره şeklindedir.

¹⁰ Uzunçarşılı’da (ay.yer.) burada bir elif vardır.

¹¹ Uzunçarşılı’da (ay.yer.) ve Wittek’te (ay.yer.) ابن şeklindedir.

بنى هذا المسجد المبارك الامير المعظم المفخم المنصور المظفر سلطان غزة
الاتراك شجاع الدولة و الدين ارخان بن مسعود اعزالله انتصاره فى سنة اثنى
وثلاثين و سبعمائة

Türkçeye Çevirisi :

Kitabeyi bazı yorumlarla Evliya Çelebi'den nakleden İ.H.Uzunçarşılı, İbn Batuta'nın Beçin'i ziyaret ettiği 730/1329 tarihinde Cami'nin henüz tamamlanmamış olduğunu hatırlatmakta ve muhtemelen buna dayanarak Çelebi'nin kitabe metnindeki 702 tarihini, 732 olarak düzeltmektedir¹. Gerçekten de İbn Batuta, “*Milas Sultanı Hakkında*” başlığı altında, Orhan Bey hakkında şunları nakletmektedir:

(Milas'ın hakimi) El-Menteşe Beyi Yüce Sultan Şucaeddin Orhan Bey'dir....Bu Sultan, bize ihsanda bulunarak binek hayvanları ve yol azığı verdi. Sarayı, Milas yakınındaki Barcın kentindeydi. Bu iki kent arasındaki uzaklık sadece iki mil'dir. Bir tepe üzerinde yer alan Barcın kenti yenidir. Güzel yapıları ve camileri vardır. Sultan, orada, henüz tamamlanmamış olan bir cami inşa ettirmeye başlamıştı. Onu bu kentte gördük. Burada, Ahi Ali'nin zaviyesine misafir olduk².

İ.H.Uzunçarşılı, İbn Batuta'nın Beçin'i, 730/1329³ tarihinde ziyaret ettiğini söylemektedir. Oysa, Batuta'nın gezilerinin kronolojik bir incelemesini yapan İvan Hrbek⁴, gezginin Milas'ı ziyaret tarihini 1333 yılının Haziran-Temmuz ayı olarak vermektedir. Bu iki tarih arasındaki üç yıllık fark, önemli bir sorunu beraberinde getirmektedir. Bilindiği gibi yapı kitabelerinde verilen tarih, hemen daima, yapının inşaatının bitirildiği tarihtir. Pek az yapıda, inşaatın başlangıç ve bitiş tarihleri özel olarak belirtilmiştir. Kitabede herhangi bir açıklama yoksa, verilen tarih inşaatın bitiş tarihi olarak kabul edilir. Bu nedenle, Evliya Çelebi'nin naklettiği kitabedeki tarihi (702)⁵, Cami'nin inşaatının bitiş tarihi olarak kabul etmek gerekir. Bu tarih, Uzunçarşılı'nın yaptığı gibi 732 olarak düzeltildiğinde, İbn Batuta'nın Beçin ziyaretini 1332 yılının yaz aylarına rastlaması gerekir. Oysa İ.Hrbek'in verdiği tarih, 1333 yılının Haziran-Temmuz aylarıdır. Bu durumda İ.Hrbek'in kronolojisinin dikkatli bir

¹ İ.H.Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.162, dipnot 1.

² *Voyages d'İbn Battûta, Texte Arabe Accompagné d'une Traduction*, T.II, Paris, 1969, s.279-280.

³ 730 hicrî yılı 25 Ekim 1329 günü başlamakta, 14 Ekim 1330 günü sona ermektedir. Batuta'nın Beçin'i yaz aylarında ziyaret ettiği göz önüne alındığında, 730 tarihini 1330 yazı olarak kabul etmek gerekmektedir.

⁴ İ.Hrbek, *The Chronology of İbn Battûta's Travels*; Prague, *Archiv Orientalni*, 30, 1962, s.409-486. Zikreden, Vincent Monteil, *Voyages d'İbn Battûta.....* s.478, dipnot p.279.

⁵ 702 Hicrî yılı, 26 Ağustos 1302 tarihinde başlamakta, 14 Ağustos 1303 tarihinde sona ermektedir.

şekilde incelenip irdelenmesi ve hata varsa düzeltilmesi, ya da Evliya Çelebi'nin verdiği tarihin birler hanesinin, (3) ya da (4) olarak değiştirilmesi gerekmektedir.

Ahmet Gazi Medresesi'nin tam karşısında yer alan Orhan Camii öğreninin, Evliya Çelebi'nin "Ulu Cami" adıyla andığı yapı olduğu kesindir. İbn Batuta'nın Beçin'i ziyareti sırasında (1333 ?) inşaatın devam ettiği göz önüne alındığında, caminin, 1330'lu yılların ortalarında tamamlanmış olduğu öne sürülebilir.

Konservasyon Çalışmaları

Orhan Camii, Beçin yapıları içinde konservasyona en çok ihtiyacı olanlardan biriydi. Harim duvarları üzerinde kök salmış makiler ve yüzyıllardır devam eden doğa tahribatı sonucu, duvarların ayakta kalabilmiş kesimlerinde dahi, harç özelliğini kaybetmiş durumdadır ve ufalanmaktadır. Duvarlarda açılmış gedikleri kapatmak amacıyla örülmüş kuru duvarlar ile harcın dağıldığı kesimler söküldü. Kuzey duvarının batı kesiminden başlanarak, batı duvarının tamamı ve güney duvarının batı yarısı, zeminden yaklaşık 1.5m. yüksekliğe kadar çimento takviyeli kireç harçla yeniden inşa edildi. Harimin kuzeybatı kesiminde, caminin ikinci inşaatına ait kuzey-güney yönlü duvar parçası da, dağılıp yok olmasını önlemek amacıyla bir miktar yükseltildi. Harim giriş açıklığının üst kesimindeki alınlığı kuşatan tuğla kemerin oturduğu iki ambon parçasından biri, yere düşmüş durumdaydı. Bu parça da yerine yerleştirildi.

Büyük Hamam'da, soyunmalığın ana girişi ile kuzey duvarında da, küçük çaplı onarımlar yapıldı. Soyunmalık girişinin söveleri ile kuzey duvarının doğu kesimi takviye edildi. Sekilerin dağılmak üzere olan kesimleri onarıldı.

Küçük Buluntular

Büyük Hamam soyunmalığının güneyinde, değişik derinliklerde bulunan üç bakır yüzük, yaklaşık olarak aynı formdadır. Yüzük halkalarının avuç içinde kalan kesimlerinde dışa doğru hafif birer çıkıntıları vardır. Her üçünün de kaşları beyzi şekillidir ve üzerlerinde herhangi bir süsleme yoktur. Yüzüklerden 18 mm. çapında olanı 110 cm. derinlikte; 19 mm. çapında olanı soyunmalığın batı girişi önünde, 98 cm. derinlikte; 20 mm. çapında olanı ise, soyunmalığın güneybatı köşesi yakınında, 55 cm. derinlikte bulunmuştur (Res.12).

Büyük Hamam'ın güneyinde, 125 cm. derinlikte bulunan küre şekilli bakır küpe sallantısı, 18 mm. çapındadır. Alt kısmında küçük sivri bir çıkıntısı, üst kısmında ise bir halkası vardır.

Orhan Camii avlusunun güneydoğu köşesinde ele geçen silindir şekilli iki küçük cam şişe, hemen hemen aynı forma sahiptir. Birinin boyu 74 mm., gövde çapı

24 mm.; diğ erinin ise boyu 65 mm. gövde ç apı ise 25 mm.'dir. Her iki şi ş enin de tabanları üzerinde (15) rakkamı okunmaktadır. 1997 yılı ç alışmaları sırasında, Büyük Hamam'ın traşlık mekanında bulunan ve XIX. yüzyıl başlarına tarihlenen şi ş e de, form olarak bu iki örneğ e ç ok yakındır¹. Aralarındaki tek fark, Büyük Hamam'da bulunan şi ş enin gövdesinin, boyuna oranla biraz daha kalın oluşudur (boy: 85 mm., gövde ç apı: yaklaşık 40 mm.). Ş işeler arasındaki bu yakın benzerliğ e dayanarak, Orhan Camii avlusunda bulunanları da aynı dñneme tarihlemek mümkün olmaktadır.

Ahmet Gazi Medresesi'nin güneybatı köş esinde, yüzeyde bulunan demir ok ucunun boyu 90 mm.; en geniş yeri ise 24 mm. uzunluğ undadır. Belirli bir dñneme tarihlenmesini mümkün kı lacak bir özelliğ i yoktur.

Mezar Tařları

Aydoğ an Demir²

1998 yılının son ayları ile 1999 yılının ilk aylarında, kaçak kazıcıların eşeledikleri Kepez Mevkii'ndeki mezarlıkta, makiler arasında bulduğ umuz mezar taşları, palmet şeklindeki üst kesimleri ile dikkat ç ekmektedir. Önemli bir kırıkları veya eksikleri yoktur³.

Ali Bey ibn İnanç Bey'in mezar taşı, 8.5cm X 32cm X 100cm boyutlarındadır. Tepe kısmı bir palmet şeklinde dir. İ ki yanında, burmalı yivlerle süslü, silindir şekli, gömme sütunçeleri vardır. Her iki yüz de yazılar ç içekli kûfidir. Harflerin sapları, rumilerle son bulmaktadır. Rumilerden bir kısmı ç ok sadedir. Yuvarlak harflerden bazılarının palmet şeklini aldığ ı dikkati ç ekmektedir. Taşın ön ve arka yüzündeki kitabenin metni ve Türkçeye ç evirisi řöyledir⁴:

Ön yüz:

هذالقبر
المرحوم المغفور
السعيد الشهيد
رحمة الله تعالى

¹ Bk. R.H.Ünal, "Beçin 1997 Kazısı", *Sanat Tarihi Dergisi*, X(2000), s.154.

² Öğr.Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

³ 2002 yılında, bu mezarlıktaki makilerin temizlenmesine ve mezar taşlarının envanterlenmesi ç alışmalarına başlanmıştır.

Türkçesi: *Bu kabir, merhum, bağışlanmış, mutlu, şehit¹, -yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun-*

Arka yüz (Res.13):

على بك
ابن (ا)نانجبك
مات من شهر
زى الحجه سنه
اربع ثلثين و ثمان مايه

Türkçesi: *Ali Bey ibn İnanç Bey'indir. 834 yılının Zilhicce ayında vefat etti (10 Ağustos - 8 Eylül 1431)*

Bayezid Bey bin İskender Bey'in mezar taşının arka yüzünde, bitkisel unsurlardan oluşan bir süsleme panosu yer almaktadır (Şek.6). Palmet, rumi ve lotuslarla meydana getirilmiş bu kompozisyonun üst kesimi, mezar taşının formuna uygun olarak bir palmeti anımsatmaktadır. Zemin fazla derin değildir. Taşın ön yüzündeki kitabe üç satırdan oluşmaktadır. En tepede, küçük rumi ve palmetlerden oluşan basit bir süsleme görülmektedir. Kitabenin metni ve Türkçeye çevirisi şöyledir (Res.14):

بايزيد بك بن اسكندر (ayn)
بك ابن طغان بك غفرالله
لهم فى تاريخ سنه تسعين و سبعيه (ayn)

Türkçesi: *Bayezid Bey bin İskender Bey ibn Doğan Bey -Tanrı O'nun (günahlarını) bağışlasın- 790 yılında.*

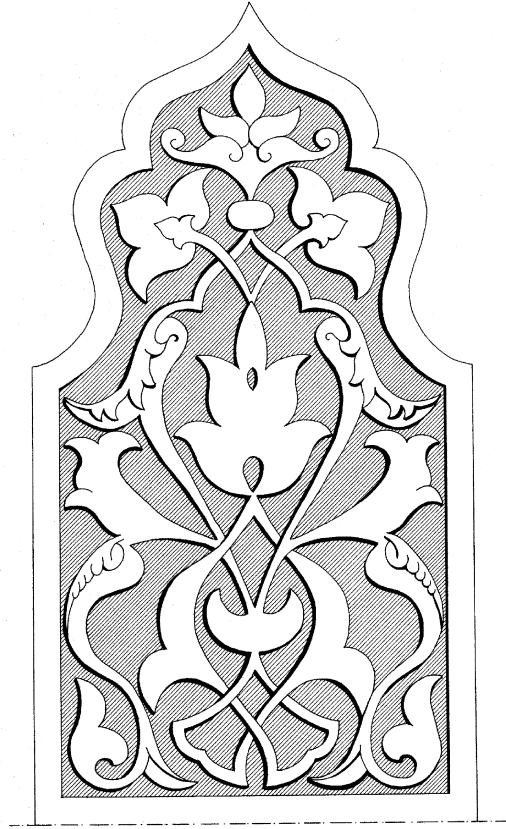
790/1388 yılına tarihlenen bu mezar taşındaki üç isimden ikisinin okunuşunda bazı tereddütler vardır. Örneğin, kitabenin Bayezid olarak okuduğumuz ilk kelimesinde noktaların çoğu konmamıştır. Kitabede, (ر) ve (ز) olması muhtemel harflerin formları ile (ب) ve (ن) gibi çanaklı harflerin formları arasında hemen hemen hiç fark yoktur. Örneğin, ikinci satırdaki (ابن) kelimesinin son harfi olan (ن) ile (غفر) kelimesinin son harfi olan (ر) arasında hemen hiç fark yoktur. Ayrıca, kelimenin son iki harfi olduğunu düşündüğümüz (يد) harflerinden sonuncusu, (د) harfine benzediği kadar, ikinci satırdaki Allah (الله) kelimesinin son harfine de (ه)

¹ - "Şehid" kelimesi, bugünkü anlamının dışında, "vefat etmiş" anlamına kullanılmış olmalıdır. Bk. W. Björman, "Şehid" mad., *İslam Ansiklopedisi*, C.X, s.390b-391a.

benzemektedir. Ancak, bütün bu tereddütlere rağmen, ilk kelimenin *Bayezid* olarak okunabileceğini düşünüyoruz.

İskender olarak okunmasını önerdiğimiz ikinci adda da, (ك) harfinin keşidesi yoktur. 1388 yılında vefat eden Bayezid bin İskender Bey'in kişiliği hakkında bir bilgi edinilememiştir..

Selçuk Paşa binti Emir-i Alem adlı hanımın mezar taşı üzerindeki kitabe, taşın arka yüzünde de devam etmektedir. Taşın üst kesimi, incelediğimiz diğer iki örnekte olduğu gibi bir palmeti andırmaktadır. Kitabenin metni ve Türkçeye çevirisi şöyledir:

Şek.6- Bayezid bin İskender (?) Bey'in mezar taşının arka yüzündeki bitkisel bezemenin şematik çizimi (Çizen: S. Gök).

Rahmi Hüseyin Ünal

Ön yüz:

قد توفت
المرحومه المغفوره السعيده
سلجوق باشا بنت امير علم نور

Türkçesi : *Merhum, bağışlanmış, mutlu Selçuk Paşa binti. Emir-i Alem Nur (?)¹ vefat etti.*

Arka yüz (Res.15):

نورالله
قبرها و جعل الجنة مثواها
شهر رجب في احدى و عشرون و ثمانياه

Türkçesi: *-Tanrı O'nun kabrini aydınlatsın ve mekânı cennet olsun- 821 yılının Receb ayında (4 Ağustos - 2 Eylül 1418).*

Selçuk Hatun'un babası olduğu anlaşılan, adını dahi bilmediğimiz Bayraktar'ın (Emir-i Alem) kimliği hakkında da bir bilgimiz yoktur.

Gül Paşa Hatun binti Subaşı Hasan'ın mezar taşındaki kitabe, eksiksiz olarak okunabilmektedir. Taşın iki yanındaki yivli gömme sütunçelerden biri ve palmet şeklindeki tepeliğinin orta lob'u kırıktır. Harfler arasına, yer yer küçük rumiler serpiştirildiği dikkati çekmektedir. Mezar taşının ön ve arka yüzündeki kitabelerin metni ve Türkçeye çevirileri şöyledir:

كل پاشا بنت سوباشى حسن
نورالله روحه

Türkçesi: *Subaşı Hasan'ın kızı Gül Paşa Hatun - Tanrı O'nun ruhunu nurlandırın -*

Arka yüz (Res.16) :

¹ *Nur* kelimesinin Emir-i Alem'in adı olması gerekir. Ancak, bu addan sonra zikredilmesi beklenen baba adının bulunmayışı bir yana, erkeklerde Nur adına pek rastlanmadığını görüyoruz. Taşın arka yüzünde devam eden kitabenin ilk satırında, *Tanrı aydınlatsın* anlamına gelen نورالله kelimeleri yer almaktadır. Taş ustası, bu iki kelimedenden ikisini yani *Nur* veya *Nevvar* olarak telâffuz edilebilen نور kelimesini taşın arka yüzüne hakketmiş, ancak ikinci kelimeyi sığdıracak yer bulamamış ve الله kelimesini diğer yüze aktarmak zorunda kalmıştır. İbarenin anlaşılmasını zorlaştıracığını düşünmüş olmalı ki (نور) kelimesini bir kez de bu yüzde tekrarlamıştır.

شهر جمادي الاخر

سنه و (ayn) عشرين و ثمانمائه

Türkçesi: 820 yılının Cemazielahir ayında (16 Temmuz-13 Ağustos 1417)

Hond Paşa binti Ahmed Bey'ın mezar taşının da palmet şeklinde bir tepeliği ve iki yanında yivli gömme sütunçeleri vardır. Tepeliğin üst yarısı kırık ve kayıptır. Ön yüzün sol üst köşesinde, küçük bir palmet görülmektedir. Mezar taşının ön ve arka yüzlerindeki kitabelerin metni ve Türkçeye çevirileri şöyledir:

Ön yüz:

الى رحمة الله (تعالى)

خوند پاشا بنت احمد بك

Türkçesi: *Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun, Hond Paşa binti Ahmed Bey*

Arka yüz (Res.17) :

فى تاريخ

من شهر

الاخر سنه (ا) ربيع و

عشرين (و) ثمانمائه

Türkçesi: 824 yılının.....el-ahir ayında

Ayın adını veren kelimenin baş tarafı kırıktır. Ancak alt satırdaki الاخر kelimesinden hareket ederek, kelimeyi ربع الاخر veya جمادى الاخر şeklinde tamamlamak mümkün olmaktadır. Yani tarih, 821 yılının Rebiülahir ayı (5 Nisan - 3 Mayıs 1421) veya aynı yılın Cemzielahir ayıdır (3 Haziran - 2 Temmuz 1421).

Bey Hamamı külhanının birkaç metre doğusunda, 1999 kışında kazılan mezardan çıktığı anlaşılan ve ören yerinin geçici bekçisi tarafından korumaya alınan mermer mezar taşı, üçgen alınlık ve akroterlidir¹. Üst ve sağ akroteri kırıktır. Üçgen alınlığın ortasında bir rozet bulunmaktadır. 52.5cm.X 38.5cm.X 13 cm. boyutlarındadır. Mezar taşının ön yüzündeki Grekçe kitabenin metni ve Türkçeye çevirisi şöyledir (Res.18):

¹ Bu mezar taşı üzerindeki kitabeyi okuyan, taşın stilistik ve epigrafik değerlendirmesini yapan Sayın Prof. Dr. Hasan Malay'a şükranlarımı sunuyorum.

Λαβρενδῖς καὶ Ἐ-
παφρας Αἰνία ὅω
μνίας χάριν.

Türkçesi: "Labrendis ile Epaphras (bu mezar taşını), oğulları Ainias'ın anısı için (yaptırdılar)".

Yazıtta Labrendis¹ şeklinde kaydedilmiş olan kadın adı, kuşkusuz Mylasa'nın kuzeyinde yer alan *Labraunda* adındaki yerleşim yeri² ve bu yöredeki *Zeus Labraundos* kültü³ ile ilişkilidir.

Alfa, Sigma, Omega ve *Pi* harflerinin şekillerinden ve metnin gramer yapısından hareketle, yazıtı ve dolayısıyla mezar taşını Roma imparatorluk devrine (olasılıkla M. S. II. yy.?) tarihlemek mümkündür.

Küçük buluntular arasında en dikkat çekici olanı, Büyük Hamam soyunmalığının güneyinde, zeminden 110 cm. aşağıda bulunan taş boncuktur. Tek olarak ele geçmiş olması ipe geçirilip tek parça halinde kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Üzerindeki yüzeyel kabartma süslemeler المحدى (*el-mehdi*)⁴ kelimesini çağrıştırmaktadır.

Sikkeler

Aydoğan Demir

Etüdlük sikkelerin teşhis edilebilenlerinden 1 adedi *I. Murad* (1362-1389); 2 adedi *Yıldırım Bayezid* (1389-1402); 5 adedi *II. Murad* (1421-1451); 5 adedi *Fatih Sultan Mehmed* (1451-1481) ve 1 adedi de *Abdülmecid* (1839-1861) dönemine tarihlenmektedir.

Orhan Camii'nin doğusundaki avluya bitişik II No.lu Türbe'nin kuzeyindeki alandan kaldırılan toprak dolgu içinde ele geçen gümüş akçe, 14 mm. çapındadır. Ön

¹ İsmi doğru telâffuzu Labraundis şeklindedir (örneğin bk. W. Blümel, *Die Inschriften von Mylasa II* (1988), no.474. Ancak, Zeus'un Labraundos şeklindeki epithetinin Labrendos olarak da telâffuz edildiği bilinmektedir (bk. *Athenische Mitteilungen* 15, 1890, 259).

² Bu yer adı için bk. L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, 1984, s. 666.

³ Zeus Labraundos kültü hakkında bk. A. Laumonier, *Les Cultes Indigènes en Carie* (1958), 45 vd.

⁴ Alevî inancısında son İmam'ın adı.

yüzde, çevresi daire şeklinde küçük noktalarla kuşatılmış kare bir çerçeve içinde kûfi harflerle,

خلد ملکہ [(Tanrı) mülkünü korusun]

yazısı okunmaktadır. Arka yüzde ise nesîh harflerle,

إلياس بن (İlyas bin);

kûfi harflerle de,

محمد (Mehmed)

yazılıdır. Aynı paranın bir başka örneğinden P. Wittek de söz etmektedir¹. Bilindiği gibi Menteşe Emiri Musa Bey'in 1375'ten az önce ölümü üzerine, Ahmed Gazi Beyliğin güney kesimine; kardeşi Mehmed Bey de kuzey ve doğu kesimine sahip olmuştur. Mehmed Bey'in oğullarından Şucaeddin İlyas Bey'in saltanatı kısa sürmüş, ancak, Timur'un Ankara Savaşı galibiyetinden sonra, Menteşe Beyliği tahtına yeniden oturtulmuştur (1402)². Saltanatı, 1421 yılında ölümüne kadar sürmüştür³.

Orhan Camii avlusunun güneydoğu köşesinde, yüzeyden 135 cm. derinlikte ele geçen 11 mm. çapındaki gümüş akçenin ön yüzünde (Res.19),

مراد بن محمد خان [Murad bin (Mehmed H)an];

arka yüzünde ise,

خلد ملکہ ضرب اماسیہ [Tanrı (onun) mülkünü korusun. Amasya'da basıldı]

yazıları okunmaktadır. II. Murad'ın Amasya'da basıldığı anlaşılan bu sikkesinin bir benzeri, O. N. Pere'nin kataloğunda yayımlanmıştır⁴. Sikkenin ön yüzünde, sivri uçları birbirine değecek şekilde yerleştirilmiş iki V harfini andıran süslemenin sağ kenarında (٤) (4) rakkamı zorlukla seçilebilmekle birlikte, sol kenarda herhangi bir

¹ P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, Ankara, 1944, s.156. Yazar, Menteşe Beyi İlyas Bey'e ait değişik yer ve tarihlerde basılmış paralardan 7 adedinin J. H. Mordtmann'ın koleksiyonunda bulunduğunu söylemekte; British Museum (bk. S. Lane-Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, VIII, London, 1882, No.61, Pl.2) ve İstanbul Arkeoloji (Eski Eserler) Müzesi'ndeki (bk. A. Tevhid, *Meskûkât-ı İslâmiye Kataloğu*, IV, s.289, No.795, Lev.6) örnekleri de zikretmektedir (P. Wittek, *ay. yer*).

² P. Wittek, *a.g.e.*, s.91.

³ *ay.es.*, s.97.

⁴ Bk. O. N. Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, İstanbul, 1968, s.85, No.55.

işaret seçilememektedir. Gerek O. N. Pere¹ gerekse C. Ölçer², benzer örneklerin 834/1430-31 tarihli olduğunu belirtmektedirler.

Büyük Hamam'ın güneyinde, 105 cm. derinlikte ele geçen 15 mm. çapındaki bakır sikke oldukça aşınmış durumda olmasına rağmen, ön yüzündeki ejder motifi açıkça seçilebilmektedir. Sikkenin arka yüzü daha çok tahrip olmuştur. Bu yüzde sadece

(ممد) *Meh(med)*

kelimesi okunmaktadır. Ön yüzdeki vücudu düğümlenmiş bir şekilde resmedilmiş ejder motifinin alt kısmında,

(ك) *Ayasulu(k)*

kelimesi okunabilmektedir. Sikkenin, C. Ölçer'in makalesinde tanıtılan bir benzerinde, arka yüzde *Mehmed bin Murad*; ön yüzdeki ejder motifinin ön kısmında da *Ayasuluk*, 852 yazılarının okunduğu belirtilmektedir³. Ancak, yazarın makalesine koyduğu arka yüz çiziminde,

خلد ملکہ محمد ابن مراد خان [Mehmed ibn Murad Han. Tanrı (O'nun)

mülkünü korusun];

ön yüz çiziminde de,

٨٥٢ [Ayasuluk 852] اياثلک

yazıları görülmektedir⁴. İ. Ve C. Artuk, bu tarihin 852 değil 856 olması gerektiğini öne sürüyorlarsa da, verdikleri çizimdeki tarih 852'dir⁵. 852/1448 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tahta değildir. Artuk'lar da muhtemelen buna dayanarak tarihin 856 olması gerektiğini öne sürmektedirler. C. Ölçer'in yorumuna göre, II. Mehmed "... evvelce kısa bir süre padişahlık yaptığı için para darp etme hakkının olduğunu bir nevi savunmaktadır"⁶.

¹ Bk. *ay.yer.*

² C. Ölçer, "Paralarda Tarih (II): II. Murad Dönemi Sikkeleri", *Tarih ve Toplum*, No.4 (Nisan, 1984), s.16.

³ C. Ölçer, *a.g.m.*, s.13-14.

⁴ *ay.mak.*, s.13.

⁵ Bk. İ. Artuk - C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu II*, İstanbul, 1974, s.474, No.1440.

⁶ C. Ölçer, *ay.mak.*, s.14.

Büyük Hamam'ın güneyinde, 26 cm. derinlikte bulunan 11 mm. çapındaki gümüş sikkenin ön yüzünde,

سلا (طا) ن با(یزید) [Sul(ta)n Ba(yezid)];

arka yüzünde ise,

ضرب (ب) نوار سنه ٨٨٦ [886/1481 yılında Novar'da basıldı]

yazıları okunabilmektedir. 886 tarihi, Sultan II. Bayezid'in cülûs yılıdır. Sultan kelimesinden sonraki Bayezid kelimesinin ilk iki harfi açıkça seçilmektedir. Artuk'ların yayımladıkları benzer örnekten hareket ederek ön yüzdeki metni,

سلطان بايزيد بن محمد خان [Sultan Bayezid bin Mehmed Han]

şeklinde; arka yüzdeki metni de,

عز نصره ضرب نوار سنه ٨٨٦ [Tanrı onu muzaffer etsin. Novar'da,

886/1481 yılında basıldı]

şeklinde tamamlamak mümkün olmaktadır¹.

Büyük Hamam'ın güneyinde 73 cm. derinlikte ele geçen 12 mm. çapındaki bir diğer gümüş sikkenin ön yüzünde (Res.20),

سلطان (سلا) یمان شاه (بن سلیم) خان [(Su)ltan (Süle)ymān Şah (bin Selim) Han];

arka yüzünde ise,

عز نصره (ه) ضرب (ب) نوابرده سنه ٩٢٦ [(Tanrı) O'nu muzaffer etsin.

926/1520 yılında, Novaberde'de basıldı].

yazıları okunmaktadır. Sikkenin tahrip olmamış kesimlerindeki yazıların açıkça okunabilen kısımları, okunamayan kısımların güvenli bir şekilde tamamlanmasına izin vermektedir².

¹ Bk. İ. Artuk - C. Artuk, *a.g.e.*, s.488, No.1470 ve s.492, No.1484.

² Kanunî Sultan Süleyman adına Novaberde'de basılmış benzer bir sikke için bk. İ. Artuk, *Kanunî Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler*, Ankara, 1972, s.69, No.177.